

Особливості психологічної підготовки баскетбольних арбітрів

Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана (м. Київ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Психологічна підготовка – це процес, спрямований на створення в судді стану психологічної готовності до суддівства змагань різного рангу. Психологічне напруження в суддів спостерігається або проявляється, коли відбувається обслуговування команд рівних за класом, коли проходить рівний рахунок гри. Психологічна готовність арбітра до змагань визначається практичною діяльністю судді на майданчику [2].

Для впевненого, надійного й принципового суддівства арбітрам у баскетболі потрібно виховувати в собі та постійно розвивати й удосконалювати сміливість, рішучість, витримку, наполегливість, самовладання та цілеспрямованість [1; 4].

Дослідження виконано згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2010–2014 рр. Міністерства освіти і науки, сім'ї, молоді та спорту України, затвердженого на кафедрі фізичного виховання Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Вивчення результатів наукових робіт у галузі теорії й методики спортивних ігор дало змогу встановити, що сучасна підготовка арбітрів є виключно індивідуальним пріоритетом кожного судді окремо та ґрунтується виключно на системі одиничних семінарських занять теоретичної спрямованості [5].

Визначення рівня фізичної, теоретичної й техніко-тактичної підготовленості арбітрів у баскетболі здійснюється двічі на рік у процесі педагогічного тестування [3; 5].

Слід зазначити, що суддівський відділ Міжнародної асоціації баскетбольних федерацій (ФІБА) рекомендує та наголошує на необхідності визначати також і рівень психологічної готовності арбітрів. При цьому ні методики, ні спрямованості, ні засобів визначення рівня психологічної підготовленості суддів не встановлено [5].

Завдання дослідження – провести аналіз спеціальної науково-методичної літератури та досвіду провідних фахівців у сфері суддівства й підготовки арбітрів у баскетболі для вивчення необхідності, значущості та особливостей психологічної підготовки баскетбольних суддів; установити найбільш значущі психологічні властивості, що визначають професійну діяльність суддів у баскетболі; виявити найінформативніші, надійні й доступні тести для визначення встановлених психологічних властивостей баскетбольних арбітрів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідження проводили на базі кафедри фізичного виховання Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана (КНЕУ) і Федерації баскетболу України (ФБУ).

Для розв'язання поставлених завдань дослідження використовували такі методи досліджень: аналіз науково-методичної літератури та узагальнення результатів досліджень провідних фахівців галузі теорії й методики баскетболу, анкетування, психологічне тестування, методи математичної статистики.

Нами підготовлено та запропоновано для письмового анонімного опитування анкети, відповіді на які дали змогу розкрити такі проблемні питання:

- Чи існує поняття психологічної підготовки баскетбольних арбітрів?
- Чи є необхідність упровадження в систему підготовки баскетбольних суддів основ психологічної підготовки?
- Яке значення має психологічна підготовка в сукупному визначенні підготовки судді в баскетболі (при співвідношенні до теоретичної, технічної та фізичної підготовки)?
- Чи існують основні критерії оцінки діяльності баскетбольного арбітра?
- Які критерії оцінки діяльності баскетбольного арбітра можливо виділити відповідно до його психологічної підготовки?

В опитуванні взяли участь три категорії респондентів:

- перша – представники ФБУ, зокрема суддівського відділу в кількості 15 осіб;
- друга – арбітри ФБУ, що обслуговують найвищий за рангом чемпіонат України – чемпіонат серед чоловічих команд «Суперліга» – 30 осіб;

– третя – спортсмени й тренери команд, які беруть участь у змаганнях чемпіонату України серед чоловічих команд «Суперліга» – 30 осіб.

Отримані результати досліджень та аналіз проведеного анкетування показали, що існування поняття психологічної підготовки баскетбольних арбітрів визнають лише представники першої категорії опитуваних – співробітники ФБУ, представники суддівського відділу ФБУ, комісари міжнародної та національної категорій. Однак при цьому майже всі респонденти підтвердили необхідність упровадження основ психологічної підготовки в систему відбору, навчання й підготовку суддів у баскетболі (табл. 1).

Також встановлено, що співвідношення видів підготовки баскетбольних арбітрів, а саме: теоретичної, технічної, фізичної та психологічної – серед представників трьох категорій істотно відрізнялося:

– перша категорія респондентів, незважаючи на повну підтримку необхідності впровадження основ психологічної підготовки до системи багаторічної підготовки баскетбольних арбітрів, надала перевагу теоретичній підготовці, виділивши від загальних 100 % значущості 35 %, потім – фізична підготовка – 30 %, технічна – 25 % і психологічна підготовки – 15 %;

Таблиця 1

Результати анкетування з визначення необхідності й значущості психологічної підготовки арбітрів у баскетболі

Відповіді категорій	Питання	Перша категорія (n=15)	Друга категорія (n=30)	Третя категорія (n=30)
Чи існує поняття психологічної підготовки баскетбольних арбітрів?	так	80 % (12 осіб)	37 % (11 осіб)	13 % (4 особи)
	ні	20 % (3 особи)	63 % (19 осіб)	87 % (26 осіб)
Чи існує необхідність упровадження в систему підготовки баскетбольних суддів основ психологічної підготовки?	так	100 % (15 осіб)	87 % (26 осіб)	100 % (30 осіб)
	ні	0 % (0 осіб)	13 % (4 особи)	0 % (0 осіб)
Яке значення взагалі має психологічна підготовка в сукупному визначенні підготовки судді в баскетболі (при співвідношенні до теоретичної, технічної й фізичної підготовки)?	більше 20 %	33 % (5 осіб)	57 % (17 осіб)	23 % (7 осіб)
	менше 20 %	67 % (10 осіб)	43 % (13 осіб)	77 % (23 особи)
Чи існують основні критерії оцінки діяльності баскетбольного арбітра?	так	100 % (15 осіб)	100 % (30 осіб)	70 % (21 особа)
	ні	0 % (0 осіб)	0 % (0 осіб)	30 % (9 осіб)

– друга категорія опитуваних при неповній підтримці необхідності психологічної підготовки розподілила загальний обсяг 100 % значення таким чином: фізична підготовка – 30 %, теоретична – 25 %, психологічна – 25 % і технічна – 20 %;

– третя категорія визначила співвідношення видів підготовки арбітрів у баскетболі таким чином: фізична підготовка – 35 %, теоретична – 35 %, технічна – 20 % і психологічна – 10 %.

Отже, слід зазначити, що, незважаючи на підтримку, визначення необхідності психологічної підготовки для баскетбольних арбітрів, співвідношення видів підготовки – не на користь основ психології суддівства.

У кінці анкетування запропоновано провести відбір найбільш значимих для кожної категорії опитуваних, підібраних нами після консультації зі спеціалістами в галузі спортивної психології, можливих критеріїв оцінки рівня психологічної підготовки суддів у баскетболі, а саме: типологічні особливості вищої нервової діяльності (тип темпераменту); риси характеру; система мотиваційних понять; прояв психофізіологічного стану.

Окремо розглядали професійно важливі психологічні властивості особистості: пластичність поведінки, рівень суб'єктивного контролю, швидкість розумових процесів, рівень тривожності, рівень прояву уваги, особливості пам'яті, можливість ситуативного передбачення (табл. 2).

Отримані результати дали змогу узагальнити та визначити основні критерії оцінки рівня психологічної підготовки арбітрів у баскетболі: типологічні особливості вищої нервової діяльності (тип темпераменту); пластичність поведінки; рівень суб'єктивного контролю; швидкість розумових процесів; рівень тривожності; рівень прояву уваги.

Таблиця 2

Визначення критеріїв оцінки психологічної підготовки та їх значущості для баскетбольних арбітрів

Перша категорія (n=15)	Друга категорія (n=30)	Третя категорія (n=30)
Типологічні особливості вищої нервової діяльності (тип темпераменту); пластичність поведінки; рівень суб'єктивного контролю; швидкість розумових процесів; рівень тривожності; рівень прояву уваги; особливості пам'яті; можливість ситуативного передбачення.	Типологічні особливості вищої нервової діяльності (тип темпераменту); прояв психофізіологічного стану; рівень прояву уваги; особливості пам'яті; можливість ситуативного передбачення.	Система мотиваційних понять; типологічні особливості вищої нервової діяльності (тип темпераменту); пластичність поведінки; рівень суб'єктивного контролю; швидкість розумових процесів; рівень тривожності; рівень прояву уваги.

Виявлення критеріїв оцінки рівня психологічної підготовки суддів у баскетболі дало змогу встановити тести, які були б не тільки простими й зручними в подальшій системі наших досліджень, але й мали високий ступінь значимості та надійності.

Для визначення типологічних особливостей вищої нервової діяльності прийнято методику визначення типу темпераменту за колом Айзенка; пластичність поведінки прийнято визначити за тестом Бренгельмана; рівень суб'єктивного контролю – за опитувачем Р. С. К.; швидкість розумових процесів – за субтестом методики Векслера «Шифровка»; рівень тривожності – за тестом Спілбергера-Ханіна; рівень прояву уваги – за методикою використання таблиць Шульте.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Діяльність баскетбольного судді здійснюється на тлі високої відповідальності за прийняті рішення. Залежно від типологічних особливостей особистості судді на його дії впливають такі фактори: поведінка глядачів, спортсменів, тренерів й ін. Тому велике практичне значення має вивчення психологічних особливостей, що впливають на якість суддівства.

Проведені дослідження дали змогу не тільки виявити значущість психологічної підготовки баскетбольних арбітрів та необхідність її врахування в системі відбору й навчання, але й виявити критерії оцінки рівня психологічної підготовки та виконати підбір методик для їх визначення. Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення модельних показників рівня психологічної підготовки арбітрів у баскетболі.

Список використаної літератури

1. Баскетбол. Подготовка судей : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. физ. культуры и спорта / [под ред. С. В. Чернова]. – М. : Физ. культура, 2009. – 251 с.
2. Медведь М. Н. Использование научно-обоснованных средств и методов психорегуляции в спортивной практике подготовки судей по волейболу / М. Н. Медведь, В. А. Цапенко // Физическое воспитание студентов творческих специальностей / М-во образования и науки Украины, Харьков. гос. акад. дизайна и искусств (Харьков. худож.-пром. ин-т). – Харьков, 2007. – № 1. – С. 63–69.
3. Поплавський Л. Ю. Баскетбол / Л. Ю. Поплавський. – К. : Олімп. л-ра, 2004. – 442 с.
4. Спортивні ігри : навч. посіб. для студ. ф-тів фіз. культури пед. вищ. навч. закл. : у 2 т. / [Ж. Л. Козіна, Ю. М. Поярков, О. В. Церковна, В. О. Воробйова] ; під ред. Ж. Л. Козіної. – Т. 1: Загальні основи теорії і методики спортивних ігор. – Х., 2010. – 200 с.
5. Сингина Н. Ф. Профессиональное образование спортивных судей как новое направление в системе высшего физкультурного образования / Н. Ф. Сингина // Теория и практика физ. культуры. – Киев : Олімп. лит. – 2004. – № 9. – С. 37–38.

Анотації

У статті досліджено вивчення необхідності врахування психологічної підготовки баскетбольних арбітрів у системі їх відбору, навчання та наступної підготовки. Виявлено критерії оцінки рівня психологічної підготовки суддів у баскетболі й підібрано відповідні методики їх визначення. Вони обґрунтовують можливість розробки модельних характеристик психологічної підготовки баскетбольних арбітрів.

Ключові слова: баскетбол, арбітр, психологічна підготовка, критерії оцінки, модельні показники.

Марина Рачок. Особенности психологической подготовки баскетбольных арбитров. *В статье исследуется изучение необходимости учёта психологической подготовки баскетбольных арбитров в системе их отбора, обучение и последующей подготовки. Определены критерии оценки уровня психологической подготовки судей в баскетболе и отобраны соответствующие методики их определения. Они обосновывают возможность разработки модельных характеристик психологической подготовки баскетбольных арбитров.*

Ключевые слова: баскетбол, арбитр, психологическая подготовка, критерии оценки, модельные показатели.

Marina Rachok. Peculiarities of Psychological Preparation of Basketball Judges. *In the article we have studied the topic of necessity of taking into account of psychological preparation of basketball judges in the system of their selection, studying and further preparation. Criteria of estimation of psychological preparation level of judges in basketball and we have selected methodologies of their defining ground ability of development of modeling characteristics of psychological preparation of basketball judges.*

Key words: basketball, judge, psychological preparation, estimation criteria, modeling indicators.